

> IDEIGLENES ESZKÖZÖK HASZNÁLATA ÉS A RÉSZVÉTEL SZEREPE A VÁROS FORMÁLÁSÁBAN

Kukucska Gergely

BME Építőművészeti Doktori Iskola

Témavezető:

Alföldi György DLA

2015. 04.22.

> KÖZÖSSÉG ÉS ÉPÍTÉSZET KAPCSOLATA | PARTICIPATIVITAS

> ÉPÍTÉSZETI AKCIÓK ÉS MŰKÖDÉSÜK

> IDEIGLENES ESZKÖZÖK ÉS SPONTANEITÁS A VÁROS FEJLŐDÉSÉBEN

> KÖZÖSSÉG ÉS ÉPÍTÉSZET KAPCSOLATA

PARTICIPATIVITÁS

(2012-2013)

- > **A.** Közösségek, közösségfejlesztés és részvételi tervezés
A közösségfejlesztés mai helyzetéről Szalay Ágnessel (ELTE, közösségfejlesztő hallgató) készített interjú alapján

- > **B.** A részvételi tervezés történeti áttekintése angolszász mintára
Általános történeti áttekintés
A 60-as, 70-es évek mozgalmi
A folyamat vagy építészeti eredmény a fontosabb?

- > **C.** *Összefoglalás. Milyen alapvető kérdések és eszközrendszer mentén értelmezhető a részvételi tervezés?*
Ki vagy mi lehet a közösségi együttműködés motorja?
Mikor, mekkora szerepe van a helyszíni jelenlétnek?
Kik lehetnek a szereplők felhasználói oldalról?
A folyamat melyik ciklusában és milyen mértékű bevonás lehetséges?
Milyen épület és tértípusok megvalósítása kapcsolódhat participációs folyamattal?
Milyen kommunikációs sémák alkalmazhatóak?
Milyen kommunikációt elősegítő eszközök használhatóak a tervezés és megvalósítás folyamán?

A dolgozat első részében a közösségfejlesztés értékeit és a participatív tervezés kapcsolatát foglalom össze. A második szakaszban az angolszász folyamatokat vizsgálom az *Architecture, Participation and Society*¹ című könyvet követve. (A 60-as, 70-es, 80-as években Angliában nagy mennyiségű írásos dokumentáció születik participációs kérdésekről, így jó alapot teremthetnek a folyamat általános megismeréséhez.) Egy rövid történeti áttekintéssel és az egyes folyamatok értelmezésével körvonalazni próbálom, hogy milyen szereplők vesznek részt az épített környezet alakításában, hogyan alakul a 'felhasználó' és az általa 'használt tér' létrejöttének a viszonya? Hogyan változnak karaktereik, a folyamathoz kapcsolható törekvések és kezdeményezések? Milyen lehet a participáció mai nyelvezete? A harmadik részben személyes és nemzetközileg ismert példákon keresztül foglalkozom a közösségi

¹ Paul Jenkins and Leslie Forsyth | *Architecture, Participation and Society*

tervezés lehetséges eszközeivel és annak a kérdésével, hogy építészeti eszközökkel generálható vagy támogatható e folyamat?

> A.

Közösségek és közösségfejlesztés

A városok fejlődésével az életterek intenzitása is jelentősen megnövekedett, az egyre összetettebbé váló környezetben fokozatosan bonyolultabb körülmények vesznek körül minket, amikre sokszor úgy tekintünk, mint tőlünk független összetett folyamatokra, melyekre nagyon kevés hatásunk van. A közösségek létrehozásával, emberek közötti kommunikációs hálózat fejlesztésével olyan fórumok támogathatóak, ahol az emberek közösen dönthetnek közös igényrendszerük szerint a közösen használt fizikai vagy akár szellemi felületekről. Minél intenzívebb a kommunikáció, annál nagyobb eséllyel alakul ki a felhasználók igényeinek megfelelő környezet.

Szalay Ágnessel (ELTE, közösségfejlesztő hallgató) beszélgettem röviden összefoglalva a közösségfejlesztés mai helyzetét Magyarországon.

A közösségfejlesztés ma egy önálló szakma, de tulajdonképpen valamilyen hitvallás vagy egyéni értékrend mentén való elköteleződés. Gondolata szorosan összefügg a civilség fogalmával és kulcsfontosságú minden civil kezdeményezésben, aminek célja az állampolgári részvétel. A közösségfejlesztő feladata, hogy olyan folyamatokat generáljon, amivel az embereket részvételre ösztönzi., ezek során felfedezhetik saját kapcsolódásaikat az élettereikhez vagy az őket körülvevő szellemi és fizikai értelemben vett dolgokhoz, míg végül a közösség eljuthat a közös cselekményekhez. "Ami mi az egyetemen tanultunk, az szintizta agitáció. Elmesélik a módszert, hogyan készítsünk interjút, hogyan gyűjtsünk és dolgozzunk fel adatokat, de igazából ezek módszertanilag nem elég kidolgozottak. Magyarországon ez egy fiatal szakma és totál intuitív még az egész."

Az interjúkészítés során a közösségfejlesztő mindig lokalitásban gondolkodik (lakónegyedekben), a fizikai terekhez vagy valóságos dolgokhoz kapcsolódik. A virtuális közösségi hálózat újraértelmezve hasznos eszköz lehet, de önmagában nem képes közösséget generálni. A közösségfejlesztő feladata, hogy minél több emberrel beszélgessen és minél több embernek a véleményét megkérdezze. Miért szeret itt élni? Mióta lakik itt? Mi az amit szeret vagy utál a környékben? Mik a legfontosabb problémák? Mik azok, aminek a mentén esetleg részt venne valamilyen megmozdulásban? (A hivatalos kérdések: 1. Mit jelent számára itt élni? (rossz-jó); 2. Min változtatna és hogyan?; 3. Mivel tudna hozzájárulni a változásokhoz?; Tett-e már kísérletet?; 4. Kiket kéne bevonni? - indikátor szerep)

"Fontos, hogy az egyén aktorként vesz részt." Az embereknek konstruktív javaslatokat kell megfogalmazniuk, itt a negatív kritika nem elég. A beszélgetések új gondolatokat ébreszthetnek, ami

során egyfajta bizalom alakulhat ki és kimozdíthat a cselekvésképtelenségből. Majd ki lehet választani azokat, akik ugyanazokat a problémákat sorolták fel, hasonlóan gondolkoznak a megoldásban. Kiderül, hogy nincsenek egyedül és nagyon gyorsan ki tudnak alakulni munkacsoportok. A közösségek belelkesülve mozgásba jönnek és amikor eljutnak a kompetenciájuk határaihoz (akár mint kreatív tervezők vagy a jogaikat képviselők) akkor kell segíteni - nem helyettük döntve -, moderálva és mediálva a belső és külső konfliktusokat. Amikor egy közös gondolat megvalósul, akkor döbbennek rá az emberek, hogy valódi problémákat tudnak megoldani együtt, míg a közösségi értékek a közös felületek nélkül folyamatosan erodálnak.

A közösségfejlesztés végső célja, hogy minél szélesebb körű párbeszédet és részvételt alakítson ki, ami során létrejönnek közös érdekeket képviselő alternatív szerveződések és kapcsolódás pontok, összefoglalva ez egy személyes és bizalmas hálózatépítés.

"Nagyon jó, ha létrejön valami konkrét és látható dolog. A közösségi tervezés a módszere lehetne az eszme megvalósulásának, ahol van fizikai produktum. Ha a rendszer jól működne és az embereknek lenne beleszólásuk, akkor így zajlanának a közterületek fejlesztése. Ha közösséghiányos területeken közösséget akarsz fejleszteni, akkor ezek a tökéletes eszközei nekem. A módszereket össze kell kötni egymással." A próbálkozások ellenére a kapcsolódás idáig nem volt hatékony. Például a Klauzálián² együtt dolgozó építész és közösségfejlesztő hallgatók munkái nem kerültek fedésbe, nem volt valódi együttműködés. A felek keveset találkoztak, az elkészült interjúk és felmérések ellenére az építészek ezektől független saját megoldásaikat hozták.

A közösségfejlesztő folyamatokhoz a jó szándékon kívül nagyon sok idő kell és megengedhetetlen a kapacitáshiány. "Ha jelen akarsz lenni valahol, akkor jelen kell lenni! Ha kapcsolatokat akarsz építeni, akkor nem tudod azt, hogy ma egy órára oda megyek és egy órát ezzel töltök. Mi nem tudjuk az építészek helyett a feladatot elvégezni, hanem segíteni tudunk abban, hogy milyen szemmel nézzenek körül. A szemléletet át lehet venni és lehet kézen fogva csinálni, egymásnak tanácsot adni. Az építésznek is ott kell lennie! Amikor bejutsz lakásokba, életterekbe, akkor az elengedhetetlen tapasztalat arról, hogy az emberek hogyan élnek. Nem lehet elszakítani egymástól az előkészítést és a tervezést."

² idézet a Klauzália Facebook oldaláról

"Kedves Klauzál tériek,

ezt a csoportot azért hoztuk létre, hogy itt tudjuk előkészíteni azt a környékblogot (Klauzália), amiről már némelyetekkel sokat beszélgettünk. A blog célja a helyi értékek feltárása és a közérdekű információk megosztása mellett az lesz, hogy rendelkezünk saját jövőképpel és irányokat tudjunk megfogalmazni a környék fejlődéséhez. Közületek többen már, még vagy épp nem laknak itt, de mindannyian számtalan szállal kötődünk a környékhez. Ez egy bárki számára nyitott csoport, kérlek, továbbítsátok a barátoknak, akiket érdekelhet, illetve hívjátok meg őket a csoportba."

Gólya | előadások és beszélgetések | informális tanulás lehetősége | forrás: facebook

> B.

A közösségi tervezés történeti áttekintése

Az építés, az élettér létrehozása ősi tevékenység. Ez az alapvető igény az emberiség fejlődése során fokozatosan (gazdasági, társadalmi, kulturális hatásokra reagálva) egyre komplexebb folyamattá alakul. A 'felhasználó' és a 'használt tér' létrehozása egyre több felületen válik szét, ez különösen jellemző az urbanizált környezetben. A társadalom bevonásával történő participációs folyamatok kiindulópontjaiként az ősi építési módszereket, a városi környezetben megjelenő nyomornegyedekben zajló (többnyire szociológiai szempontból felmért) folyamatokat, a háztáji - saját kézzel történő - építkezéseket (vernakuláris) és ezek kortárs adaptációját tekinthetjük, míg az állami, hadi vagy egyházi megbízások a monumentális építészethez és sokkal specializáltabb technológiákhoz kapcsolódnak. Építészeti tervezésről mai értelemben véve a reneszánsz megjelenése óta beszélhetünk, az építész szakma maihoz hasonló működése - mint az építéshez szükséges 'speciális' tudást birtokló mesterség - a 17. század észak-európai kapitalista gazdasági és társadalmi változásaival kezd kialakulni. A magán megrendelések kapcsolatrendszerében az építészek és a megbízók váltak az esztétikai, funkcionális és

téri igények meghatározóivá. A 19. században a tudás óriás mértékű növekedésével és az államigazgatási engedélyrendszerek kialakulásával a specializáció erősödik, majd az építészeti 'termék' áruvá válása, az egyre összetettebb épületszerkezetek alkalmazása és az építésben jelenlevő szereplők közötti szerződéses kapcsolat során tovább mélyül. A párhuzamosan fejlődő műszaki rajz kiemelt kommunikációs szerepe lehetővé teszi a tervezés és a kivitelezés szereplőinek szétválasztását. A 20. századra az építész szerepe: a forma meghatározása és a komplexé vált tervezési folyamat résztvevőinek a koordinálása, melynek jelentősége a 21. század elejére a további speciális szereplők megjelenésével jelentősen lecsökken. A folyamat másik ága, hogy az elmúlt századok épített környezetében kialakult kapcsolati rendszereket és tervezési tapasztalatokat alapul véve az építészek válnak a 'tágabb értelemben vett épített környezet' tervezőivé, annak ellenére, hogy a lépték, a felhasználók és a környezeti összetevők is jelentősen eltérhetnek. A 'felhasználónak' és a 'széles közönségnek' csekély kapcsolata van a tervezési folyamattal (és most tekintsünk el a családi ház tervezés egyedi megbízásaitól, ahol nagytöbbségben természetesen a megbízó egyben a felhasználó is), miközben az ilyen mértékben történő kirekesztés komoly szocio-kulturális problémákat vet fel. A változás a 'felhasználó' a tágabb értelemben vett épített környezettől történő elidegenülését eredményezi.

Az építész képzésben az esztétikai, a téri és funkcionális elvárások mellett csak kis mértékben jelenik meg a kulturális vonatkozás és még kevésbé a társadalmi kérdések.

A nyugati világ 60-as, 70-es éveiben kirobbanó forradalmi hangulat és az ezzel járó változások az építészeti érára is komoly hatással vannak. Annak a szakmai tudásnak egy része, ami korábban a hatalom és a tőke által diktált feladatok megvalósítását szolgálta, hirtelen a szociálisan és gazdaságilag rászorult társadalmi réteg oldalára áll. A többnyire fiatal és kevés tapasztalattal rendelkező építészek azonban a felhasználó, a közösség és a tervezési folyamat kapcsolatának a szélesítése helyett a társadalmi megközelítés túlzottan elméleti formáját választják, így a tiltakozás azon hallgatólagos formája, ami visszafordul a kisléptékű külvárosi családi ház tervezés nyelvezetéhez, sokkal meghatározóbbá válik az időszakban. Néhány gyakorló építész a közösség épített környezet fejlődésében betöltött szerepét kezdi dokumentálni. John Turner - Peru nyomornegyedeiben dolgozó építész - a "self-help systems" - kis háztartásokon alapuló rendszerek kidolgozásával foglalkozik, Nicholas Habraken (Technical University of Eindhoven) a család-alapú építési technológiákat és a flexibilis lakás elméletet kezdi fejleszteni (Support csoport 1976), Walter Segal a "self-build system" előregyártott technikáival kísérletezik.

Mondhatjuk, hogy a participációs, vagy széles közönség bevonását támogató szemlélet a 60-as, 70-es évektől már jelen van a világban. A "community architecture" (közösségi építészet) kifejezést a 70-es évek elején Fred Pooley (a RIBA elnöke) használja először a helyi hatóságok a társadalomnak nyújtott építészeti segítségére utalva. A meghatározással azonban sokanl nem értenek egyet: a rendszer csak komplexen kezelhető, nem csupán építészeti, hanem olyan átfogó segítségnyújtás a cél, ahol az épített környezet meghatározásában részt vevő összes szereplőt be kell vonni. A participációs folyamatnak

jelentősebb a szerepe, mint a fizikai végterméknek és sok esetben a helyi problémák kezelésére nem is feltétlenül van szükség építészeti beavatkozásra (Wates and Knewitt 1987)³. Ekkor körvonalazódik először a végtermék orientált hagyományos építészeti megközelítés és a folyamat központú szemlélet közötti különbség.

Az Egyesült Államokban a részvételi tervezést támogató folyamatok a 70-es évektől bontakoznak ki, erősen kapcsolódnak a 60-as évek tiltakozásaiban megfogalmazott eredeti célkitűzésekhez. A ténylegesen rászoruló szegénynegyedek támogatására kiépülő rendszer alapját a "community design center"-ek (CDC) alkotják. Ezek a központok az építészeti tervezésen túl műszaki segítséget igyekeznek nyújtani. A modern építészet sterilitása ellen tiltakozó lelkes fiatal és gyakorlatlan építészek által vezetett központok azonban rengeteg meg nem valósítható rendszert és tervet termelnek.

Az Egyesült Királyságban az eleinte erős fejlődés a 80-as évekre háttérbe szorul és csak a 90-es évek "self-build" (saját kezű építés) folyamatainak köszönhetően kezd magához térni. A közösségi építészet és tervezés egyre komolyabb szerepet kap a politikai és a szakmai fórumokon, így egyre égetőbbé válik a minőség és a folyamat elvű tervezés között létrejött feszültségek tisztázása. Comerio⁴ szerint a közösségi tervezés mögött húzódó társadalmi motivációknak nem szabad elutasítani a minőségi produktum létrehozását, a szociális indíttatás mellett komoly hangsúlyt kell fektetni a hagyományos tervezési technikákra is. Végeredményül pedig a két szemlélet megfelelő ötvözésével lehet csak hosszútávon működő mintákat kidolgozni.

Angliában az 1996-os választások utáni politikai vezetés egyértelműen meghatározza, hogy az épített környezetben történő nagyobb állami beruházásoknál a minőségi környezet létrehozása érdekében szükségszerűen be kell vonni felhasználókat és társadalmi csoportokat a tervezési folyamatokba. A hivatalos támogatás kapcsán pedig tisztázni kell a participációhoz köthető kérdéseket.

> C.

Milyen alapvető kérdések és eszközrendszer mentén értelmezhető a részvételi tervezés?

> Ki vagy mi lehet a közösségi együttműködés motorja?

Személyes tapasztalataim szerint az alulról induló kezdeményezéseknek mindig kell egy olyan csoport vagy személy, aki képes a cél iránti lelkesedésével kialakítani és fenntartani a közösség szimpátiáját, ez sok esetben az egyetlen erőforrást jelentheti. A közös építés fizikai élménye létrehozhat ideiglenesen közösséget vagy hozzájárulhat közösségek fejlődéséhez (Valyo + Aula Abierta), de a hosszú távú működését ennél sokkal komplexebb társadalmi összefüggések határozzák meg. A rosszul felmért kapacitás és az alapos előkészítés hiánya gyorsan a közösség széthullásához vezethet.

³ Paul Jenkins and Leslie Forsyth *Architecture, Participation and Society*

⁴ Paul Jenkins and Leslie Forsyth *Architecture, Participation and Society*

A felsőbb politikai, beruházói döntések kapcsán sokkal kötöttebb mechanizmusok működnek. Alapvető feltétel, hogy a felhasználói csoport aktív tagja maradjon a folyamatnak és a ráruházott kérdésekben felelősségteljes döntéseket legyen képes hozni, ami sok esetben párhuzamos oktatással és szociális felzárkóztatással érhető el.

> Mikor, mekkora szerepe van a helyszíni jelenlétnek?

A közösségfejlesztési folyamatokban részt vevő csoportok (szakmai, civil) sikere nagy részben azon múlik, hogy mennyire képesek összehangolni munkájukat. Az egyes szakmák közötti szakaszolt munkamegosztás itt nem működik, sokkal szorosabb együttműködést igényel, ahol mindenki jelen van folyamatosan és egymást segíti a különben szakmai kérdésekben.

A kezdeti kommunikáció, hálózatépítés és az adatgyűjtés a közösségfejlesztők feladata lehet, azonban megköveteli a társszakmák és a építészek folyamatos és őszinte jelenlétét. Ez táplálja a leginkább személyes élményből építkező tervezési folyamat működését. Kiemelkedő szerepe van a jövőbeli használatban, jelentősen csökkenthető annak az esélye, hogy "fantom terek" jöjjenek létre. Szem előtt tartandó, hogy ez az a korai szakasz, ahol már lehetőség nyílik a felhasználók képzésére a megfelelő minőségű kommunikáció elérése végett. Az itt elindított oktatás a projekt fejlődésével párhuzamosan a hátrányos helyzetű közösségek felzárkóztatásához is jó eszköz lehet.

Nem a hagyományos értelemben vett építészeti feladatkörökbe tartozik, hogy a létrehozandó objektum ne csupán a létrehozás fázisaiban legyen aktív, hanem utána is élő térként működjön. A kapcsolatokat ápolni kell és megfelelő moderációval segíteni a konfliktushelyzeteken.

Participatív technikák alkalmazásával olyan hozzáadott társadalmi-, kulturális- és párhuzamosan gazdasági értékek jöhetnek létre, amelyek csupán a hagyományos tervezési módszer (értem ez alatt a csak technikai, funkcionális és esztétikai kérdésekre alapozó tervezést) mellett nem, vagy csak véletlenszerűen. Természetesen a közösségi részvételen alapuló projektek sokszor nagyobb energiák (anyagi, szellemi, időbeli, stb.) aktivizálását követelik meg, azonban a jól előkészített és alaposan átgondolt, komplex folyamat a "felhasználó" és a "használt tér" sokkal aktívabb "szimbiózisát" eredményezheti.

> Kik lehetnek a szereplők felhasználói oldalról?

A szakirodalom szerint a következő kategóriákra osztható.

- (1) Ha a megrendelő megegyezik a felhasználói csoporttal mondhatjuk, hogy hagyományos tervezési metódushoz legközelebb álló participációs példa valósul meg. Általában az alulról induló kezdeményezések ilyenek. (Aula Abierta, Valyo csoport)
- (2) Ha a megrendelő és a bevont felhasználói csoport szétválik.
- (3) Ha széles közösség bevonásáról beszélünk. Általában kormányzati vagy befektetői döntés, kötelezettség alapján. (The Serra Verde projekt)

> A folyamat melyik ciklusában és milyen mértékű bevonás lehetséges?

A participáció öt szakaszban valósítható meg:

(0) előkészítés más szakmák és társadalomtudományok együttműködésével (pl. szociológus, környezetpszichológus, közösségfejlesztő)

(1) tervezés,

(2) kivitelezés,

(3) a létrehozott tér életre keltése és működés tervezett távú biztosítása (a közösség működése és a jól előkészített tervezés biztosítja)

(4) továbbépítés (pl. ELEMENTAL program⁵)

A bevonás mértéke nagy részben függ a tervezett terek működésétől, méretétől, összetettségétől és funkciójától.

> Milyen épület és tértípusok megvalósítása kapcsolódhat participációs folyamattal?

Ahogy a történeti áttekintés és a bemutatott példák is mutatják az épület vagy tértípus komplexitása nagyon nagy mértékben befolyásolja a bevonás lehetséges mértékét. Alulról induló kezdeményezéseknél jellemző az olyan eszközkészlet (barkácsolás) használata, ami a személyes kapcsolatokon keresztül elérhető. Karakteréből fakadóan itt egyszerűbb technológiákról beszélhetünk. Nagyobb beruházásoknál többnyire a jogi környezet határozza meg a közösség bevonásának a mértékét (pl. EU-s támogatások). Minél több speciális technológia halmozódik fel a tervezés és építés során, annál nehezebb a felhasználói csoportot bevonása. A szociális lakásépítésben, közösségi helyeken és köztereken kaphat nagyobb szerepet a participatív szemlélet. Köztéri közösségi események, építések jelentősen támogathatják a későbbi részvételi tervezést.

> Milyen kommunikációs sémák alkalmazhatóak?

A kommunikációs folyamatokat meghatározza, hogy milyen minőségű a bevonás:

(A) egyirányú: (1) tájékoztatás

(B) kétirányú: (2) konzultáció (a konzultációk alapján a tervező döntéseket hoz)

(3) közös döntéshozás (folyamatos akció-reakció viszony tervező és felhasználó között, melyben közösen döntenek; legaktívabb bevonás). "...témánk szempontjából alapvető, hogy a szakmai álláspontok „átvitele”, a lakók meggyőzése-e a feladata a közösségi bevonási

folyamatnak, vagy a valódi döntési felelősség megosztása."⁶

> Milyen kommunikációt elősegítő eszközök használhatóak a tervezés és megvalósítás folyamán?

(1) Az egyszerűen értelmezhető vizuális eszközök, mint a folyamatot bemutató animációs film, makett és összeszerelési útmutatók jelentősen segítik a párbeszédet. (Recetas Urbanas módszerek, Pallok+k)

⁵ <http://www.elementalchile.cl/>

⁶ Alföldi György DLA *Közösségi részvétel a városfejlesztésben*

(2) A virtuális eszközök, pl. építést szimuláló számítógépes játékok segítik az oktatást és részvételhez szükséges alapvető fizikai feltételek elsajátítását (The Serra Verde projekt).

(2) A folyamatok részletes dokumentálása (video, fotó, stb.) későbbi részvételi tervezések bemutatható tapasztalati forrásaként szolgál, segítségével elemezhető a participáció hatásfoka.

(3) A világháló kommunikációs eszközei (közösségi oldalak, virtuális konferenciák) a személyes jelenlét mellett aktívan támogatják a közösségi hálózatok fejlődését (pl. Konfeszt kezdeményezés⁷, Architecturas Colectivas hálózata)

⁷ <http://konfeszt.blogspot.hu/>

> ÉPÍTÉSZETI AKCIÓK ÉS MŰKÖDÉSÜK

(2013-2014)

- > **A.** A városlakók szerepe
- > **B.** Komplexitás és izoláció
- > **C.** Közterek szerepe
Városszerkezet intenzív infrastruktúrális változása
- > **D.** A public art és az építészet
- > **E.** Akciók, ideiglenes eszközök működése

Finanszírozás

Önkormányzatok és hivatali szervek szerepe
- > **F.** Az ideiglenes eszközök előnyei

Építészek, várostervezők, dizájnerek szempontjából

Tulajdonosok szempontjából

Önkormányzatok szempontjából

Helyiek szempontjából

ITT DEFINIÁLNI KELLENE, HOGY MITŐL ÉPÍTÉSZETI AKCIÓK ÉS NEM PUBLIC ART!

> A VÁROSLAKÓK SZEREPE

A városok születésük óta hatalmi központokként működnek. A 17. században az építészet hivatalos szakmává fejlődik és az építészek - mint az épített környezet tervezésének hivatalos szakemberei - alapvetően a felülről irányított hatalmi szempontok kiszolgálói lesznek. A városok alakulása hosszú időn keresztül olyan központilag irányított tervezési rendszerek függvénye, ahol kizárólag térbeli és strukturális szempontok kapnak helyet. A városlakók legális keretek között a hivatalosan választott képviselőiken keresztül befolyásolhatják (vagy nem befolyásolhatták) a környezetüket, de a humán tényezők, a társas és közösségi működés, mint a város alapvető elemei jellemzően nem szerepelnek a tervezési folyamatban. Nyugat Európában és az USA-ban 60-as években kibontakozó mozgalmak után a rendszer lassú változásnak indul. A 20. század végére Nyugat-Európában a belvárosok megújítása a helyi értékek fejlesztésén túl felismeri az együttműködés (partnerség) fontosságát és azt, hogy a politikai, gazdasági, társadalmi, fizikai és pszichológiai stabilitás alapja ez erős közösségek meglétében rejlik.⁸

> KOMPLEXITÁS ÉS IZOLÁCIÓ

Az információs technológiai forradalom hatására a városok fejlődése is felgyorsul. A városlakók és a környezetük (fizikai és virtuális) viszonya egyre komplexebbé válik. A túlzottan bonyolultnak tűnő, összetett működési folyamatok eredményeként az elidegenedés egyaránt jelentkezik az egyes emberek társadalmi és fizikai (épített) környezete iránti elköteleződésben. Az IZOLÁCIÓ¹ során a városlakók eltávolodnak a környezetüktől és a jövőjük alakításának lehetőségétől a demokrácia egyik meghatározó alapjától. Ez a társadalmi eltávolodás és a környezet iránt érzett felelőség hiánya pedig negatívan hat a környezetre, a politikai és gazdasági diszfunkciókhoz hasonlóan a rendszer erózióját vonhatja maga után.

"A tapasztalat azt mutatja, hogy a városi folyamatok bonyolultsága okán a városi ember, védekezésképpen magából a folyamatokban történő részvételből vonja ki magát, melynek eredményeképpen a mindennapos városi élmény, tapasztalhatóan azzá válik, hogy a különféle kihívásokat melyeket közvetlenül környezetünk - fizikai és emberi vonatkozását tekintve - magában hordoz minél ügyesebben és gyorsabban győzzük le."⁹

⁸ Hopkins, John: Music-makers and the dreamers of dreams, Routledge, New York, 2005.

⁹ Marsovszky Magdolna: Etnosz vagy démosz? p.4. in: Népszabadság, Hétvége, 2004. július 24.

> KÖZTEREK SZEREPE

A 20. század végére a nyugat-európai városvezetők felfedezik, hogy a közterületek (vagy közterület jelleggel működő területek) fejlesztése a városkép egyik leghatékonyabb eszköze és hosszú távon a magánterületek rehabilitációját is magával vonhatja. A városrendezési programokban egyre nagyobb szerepet kap a közterek revitalizációja.

Példaértékű a katalán fővárosnak Barcelonának az 1980-as évekbeli központi városrészek megújítását célzó rehabilitációs programja. A polgármester Oriol Bohigas tervezőt kéri fel a program koordinálására. A régi várostervezők megbízása nem tűnik előremutatónak és a szűkös anyagi keretek miatt végül a végzős hallgatókat kéri fel a tervezésben való részvételre. A rehabilitációs program felismerve a városi szabad terekben lévő potenciált és a viszonylagos alacsony megújítási költségeket ezekre a területekre koncentrál. Barcelona, mint a városi szabadtér-építészet kísérleti laboratóriuma vonult be a köztudatba.

Másik megközelítésből a város közterei a társadalmi együttműködés legalapvetőbb szinterei, ahol a különböző szocio-kulturális rétegbe tartozó és eltérő gazdasági háttérű városlakók szabadon gyakorolhatják a demokrácia alapelveit. A közterek (és a köztér jelleggel működő terek) a társadalom működésének leképezései, ha jól működnek, akkor a város legaktívabb közösségi kommunikáció felületei. A közterek vizsgálatain keresztül lehet megismerni az urbánus környezet alapvető működését.

A Byant park (Manhattan, USA) a 80-as évek végéig egy elhanyagolt és veszélyesnek tekintett városi területként működik. A park 1988-as újratervezése William "Holly" White irányításával történik - White elveit használva: „Ami az embereket a köztéren leginkább vonzza, az úgy tűnik, hogy a többi ember.” A tervező csapat parkot átláthatóvá alakítja és kihelyeznek 1000 darab mozgatható széket. Az egyszerű és ismert elemek (székek) a közös városi nappaliban a tér belakásának remek eszközeivé válnak. A városi tér gyorsan megtelik élettel. Jelenleg a túlzott használat és az állagmegőrzés okoz problémát a közkedvöltté vált városi köztéren.

> VÁROSSZERKEZET INTENZÍV INFRASTRUKTÚRÁLIS VÁLTOZÁSA

A motorizáció hatására (Egyesült Államokban a 20-as évek, Nyugat-Európában az 50-es évek) ugrásszerűen növekszik a gépkocsik száma és nőni kezd a forgalom. Az egyre intenzívebb városhasználattal fokozódik a zsúfoltság és érezhetővé válik a környezetszennyezés. Az emberek városközpontokból a külvárosi részekre vagy távolabb költöznek. Napi rutinná válik az ingázás és kialakul az elvándorlás jelensége. A város belső területeinek (mind közösségi és mind magántulajdon) elkezdődik a leértékelődése (szlökköszködés). A modern közlekedés kapcsán egyre több területen jelennek meg a karakter nélküli NEM-HELYEK¹⁰ (forgalmi csomópontok, aluljárók, stb.). A gyorsuló

¹⁰ Tihanyi Dominika DLA Értekezés Kreatív Stratégiák és a Köztéri Művészet Szerepe a Városrehabilitációban (p.28)

életvitel egyre kevesebb lehetőséget ad a közös városi felületeken történő interakcióra és az erre alkalmas terek aránya is csökken.

> A PUBLIC ART ÉS AZ ÉPÍTÉSZET

A 60-as évek mozgalmaival kezdődően a képzőművészek jelentős része társadalmi kérdések felé fordul. A 30-as évektől köztudatban élő Public Art (Köztéri Művészet) jelentése - valamilyen reprezentatív szobor, tárgy elhelyezése a városi terein - alapjaiban átalakul. A változásokra érzékeny művészek a hivatalos fórumoktól (múzeumok, galériák, kiállítóterek) elfordulnak. Egy részről a természeti táj (Land Art, Robert Smithson munkái) más részről a városi terek, az utcák, a parkok válnak a művészi kifejezés és társadalom kritikájának egyik legfontosabb felületévé (Agnes Denes, 1982, Wheatfield A kísérletezik városi köztereken, alternatív használatok, nézőpontok vagy éppen városi utópiák után kutatva. Néhány példa: az 1967-ben alakult bécsi Haus-Rucker-Co csoportot és a városi érzékelést módosító munkájuk a Flyhead; az 1968-ban alapított san franciscoi ANT FARM stúdió felfújható kísérleti tere (Inflato Cookbook) vagy akár a Coop Himmelblau ideiglenes térkísérleteit a városi tereken (Soft Space 1970). A kezdeti kísérletezési kedv aztán háttérbe szorul a hagyományos építészeti eszköztár mellett. A nemzetközi építészeti közélet radikális változásokon megy át az elmúlt 1-1,5 évtizedben. Miközben egyes építészek nemzetközi sztárokká válnak, mások új szerepeket és feladatokat keresnek.

Inflato Cookbook, Antfarm Collective (fotó: Ant Farm Collective)

„A gombamód szaporodó kollektívák, a kritikai elmélet új fejleményei, a nyílt forráskódú kultúra és a hacktivism jelölik ki azt a keretet, amelyben az építészet újból politikai jelentőségre tehet szert, túl a hagyományos építés egyre jobban ellenőrzött határain. Ebben a gerilla-atmoszférában az építészek visszatérnek az utcára, hogy többet érjenek el kevesebbel, mint valaha. Ami egykor a modernizmus formális mantrája volt, ma egyszerűen a túlélés eszköze.”¹¹

A 2000-es évek elején még csak egy-két csapat próbálgatja a városi köztetek alternatív használatában rejlő lehetőségeket. Ilyenek Santiago Cirugeda (később Recetas Urbanas Studio) vagy berlini központú Raumlabor. Ezen aktivisták korai munkássága alapján és a közelmúltban kialakuló gazdasági helyzet hatására egyre több csoport kezd ideiglenes építészeti-művészeti kontextusú köztéri akciókkal foglalkozni (pl. EXYZT, TXP). Sőt már kifejezetten ilyen programokat szervező városi fesztiválok is működnek (pl. 72HOURS), ahol nemzetközi csapatok néhány nap alatt lokális problémára akciószerű válaszokkal reagálnak, installációkat építenek. A kérdés az, hogy mennyire lehet hiteles ez a működés? A karakterükből adódóan nagyon hasonló fizikai eszközrendszerrel dolgozó aktivista csoportok jelenléte milyen szerepet tölthet be a város életében? A látszólag hasonló fizikai eredmények mögött nagyon különböző motiváció, felkészültség és előkészítettség áll.

¹¹ Pedro Gadanho, Back to the Streets: The Rise of Performance Architecture, DOMUS

Spacebuster, Raumlabor (fotó: Raumlabor)

> AKCIÓK, IDEIGLENES ESZKÖZÖK MŰKÖDÉSE

A demokratikusan működő közterek kiváló felületei a közös kommunikációnak és véleményformálásnak, miközben a szociális oldalról közelítő városmegújítás és a köztéri művészetek területei. A köztereken a közösségek tagjai interakcióba keveredhetnek, az egyes építészeti-művészeti eszközök, programok, események aktivitásra ösztönözhetik a közösségek tagjait, változásokat indukálhatnak és jelezhetik a működési anomáliákat, pontszerű működésükkel közép és hosszú távú strukturális tervezési stratégiákat is támogatnak. Jelenleg azonban bizonytalan a szerepük és nincs még kialakult módszertan. A feltételezettnél jellemzően sokkal bonyolultabb őket végrehajtani őket. A vonatkozó rendelkezések hiánya, a komplex engedélyezési rendszer sok esetben erősen akadályozza a kezdeményezéseket. A csapatoknak sok esetben saját forrásaikból kell előteremtenie az egyes aktivitások megvalósulásához szükséges pénzügyi háttérrel.

> FINANSZÍROZÁS (ÉS FÜGGETLENSÉG LEHETŐSÉGE)

Az elérhető támogatások általában nem pénzügyiek, hanem építőanyaggal, terület- vagy épületrész használatának felajánlásával történnek (néha a kisebb pénzbeli támogatás is előfordul). A hiányzó pénzügyi erőforrásokat bizonyos mértékig helyettesíti a kreativitás és a lelkesedés. Jellemző az olcsó, újrahasznosított vagy alacsonyabb minőségű adományozott anyagok használata. Szerencsére pozitív értékeket képviselő kezdeményezésekben az önkéntesek részvétele sokat segít a megvalósításban. További finanszírozási lehetőségek: (a) A pályázati keretek között elnyert díjak; (b) Önálló költségvetéssel rendelkező kulturális események, fesztiválok támogatása; (c) A kezdeményezés karakterétől függően nagyobb vállalati támogatások is elérhetőek, ha az esemény kellően nagy horderejű és vélhetően megfelelő reklámértéket biztosít a mecénás cégnek; (d) Működő aktivitások esetén a belépőjegyek, étel és ital árusítás tudja utólag fedezni a megvalósítás költségeit; (e) Az ideiglenes kezdeményezésnek legkomplexebb formája, ha egy hosszú távú tervezési folyamat támogatására készül és a beruházó, üzemeltető vagy tulajdonos (lévén közterületi rendszerekről ezek jellemzően a kormányzat vagy önkormányzat szervezetei) megtéríti az ideiglenes aktivitások költségét.

> ÖNKORMÁNYZATOK ÉS HIVATALI SZERVEK SZEREPE (FOLYTATÁS KÖV.)

A területfoglalási engedélyek és a szükséges infrastruktúrák (a víz, csatorna, áram, stb.) biztosítása mind a hivatalon keresztül intézhető. Az ideiglenes használat jogi kategóriája még nem tisztázott és a hagyományos építési engedély megkérése nagyon hosszasan. A beavatkozások nagy része a műfajból fakadóan nem is tudja teljesíteni a jogszabályi követelményeket, ezért az engedélyező szervezet és a kezdeményező fél rugalmas együttműködése szükséges az engedélyek megszerzéséhez. A kreatív félnek meg kell tanulnia a jogi-gazdasági-politikai szervezetekkel kooperálni az ötleteik megvalósítása érdekében. A hivatalos szervezetek ezen túl pedig segíthetnek a helyi szervezetek, energiák, finanszírozási formák és támogatók megkeresésében; Jelentősen meggyorsíthatják az egyes hivatalok közötti információcserét és támogathatják területek megismerését.

> AZ IDEIGLENES ESZKÖZÖK ELŐNYEI

> *Építészek, várostervezők, dizájnerek szempontjából*

A köztereken készülő ideiglenes működésű épített eszközökkel az alkotócsoportok bemutathatják kreatív ötleteiket, munkájukat és kísérletezhetnek. Sokkal gyorsabban és kisebb megvalósítási költséggel létrehozhatóak, mint a hosszú távú tervezés eredményei. A szervezési és működési folyamat aktív kapcsolati hálózatépítésre ad lehetőséget mind a szakmai, és mind a szakma gyakorlásához

szükséges szervezetekkel. A létrehozott alternatív terek, felületek inkubátorként működhetnek induló alkotók munkáinak bemutatásában.

> Tulajdonosok szempontjából

Az ideiglenes beavatkozások aktivizálhatják a későbbi beruházásra váró területeket és emelhetik annak értékét. Átalakíthatják a hely képét és segítenek elképzelni a laikusoknak a hasznosítás lehetőségeit. Az átmenetileg hasznosítatlan ingatlan fenntartásával kapcsolatos teendők egy része az ideiglenesen használó szervezetre hárul, egyes esetekben az üresen álló ingatlanokra kimért adó is megszűnik. Korrekt használat során az ingatlan további romlása is megállítható, sőt visszafordítható. Az egyre szaporodó ideiglenes aktivitások rengeteg jó példát mutatnak, de a tulajdonosoknak még mindig számos fenntartásuk van velük szemben. A feleket egyaránt védő szerződések, a jó kapcsolati viszony ápolása, a növekvő számú pozitív példa bemutatása és a részletesen dokumentált jelentősen segíthet a jövőben.

> Önkormányzatok szempontjából

Az ideiglenes beavatkozások felhívhatják figyelmet a változóban lévő területek várospolitikai, városépítészeti, építészeti értékeire. A helyiek részvételén keresztül segíthetnek az oktatásban, a hivatalos szervek és a helyiek közötti kommunikációban és a közösségi tervezésen alapuló területfejlesztésben. A jelenlegi szabályozási struktúrában egyelőre nagyon nehezen illeszthető az ideiglenes használatok eszközei. Fontos feladat olyan szabályozási rendszert felépíteni, ahol az köztes használatoknak, az ideiglenes eszközöknek a működése is szabályozott.

> Helyiek szempontjából

Az ideiglenes eszközök fejleszthetik a köztereket, elmaradt építkezések helyszíneit nyithatják meg a lakosság felé ezzel visszakapcsolva azokat a városi vérkeringésbe. Segíthetnek az embereknek elképzelni, hogyan alakíthatják az otthonaikon túli környezetüket, a várost, ezért nagyon fontos a beavatkozások üzenete. Mintául szolgálhatnak a hosszú távú elképzelések modellezéséhez, bemutathatják a hosszú távú elképzelések vízióit. Az ideiglenes kísérleti eszközök segíthetnek a passzív oktatásban (Do It Yourself - DIY mozgalmak), a városlakók dizájn szókincsének bővítésében és a fenntartható működési formák bemutatásával megkönnyíthetik a későbbi újítások elfogadását.

A felsoroltakon túl az ideiglenes beavatkozások hosszú távú programokhoz képest alacsony megvalósítási költségei olyan próbálkozásoknak ad lehetőséget, melyek során feltérképezhetőek a térhasználati lehetőségek és a helyi közösségek energiái, az emberek viszonyulása a különböző eseményekhez és téri helyzetekhez. A kutatás alapjaiban befolyásolhatja a hosszú távú befektetési elképzeléseket és később támpontot nyújthat a fenntartható működéshez is. Az ideiglenes beavatkozások egyre inkább részévé válnak a tervezési folyamatoknak ezért fontos megtalálni a működő kereteket, modelleket!

A megvalósult ideiglenes akciók, események, installációk elemzésével, a kitűzött célok és az elért eredmények összevetésével, valamint az aktivitások utóéletének a vizsgálatával hasznos vonalvezető hozható létre további kezdeményezések támogatásához.

> IDEIGLENES ESZKÖZÖK HOSSZÚ TÁVON

(2014-2015)

- > **A.** A spontán város lehetséges elméleti előzményei
 - > Szituacionista Internacionálé
 - > A spekulátum társadalma | Guy Debord
 - > Dériville | Constant Nieuwenhuys
 - > The right to the city | Henri Lefebvre
- > **B.** Alternatívák a jelenben
- > **C.** Az eszközök és a cél

A fokozódó urbanizációs folyamatok egyre több kihívás elé állítják a társadalmi környezetet. Egyre nagyobb az urbanizált területek lakossága és párhuzamosan egyre több terület urbanizálódik. A fokozatosan sűrűsödő urbanizált közeg óriási léptékben terjeszkedik miközben vidék kénytelen feladni a hagyományos működését. A város és a vidék kapcsolata jelentősen megváltozik és annak ellenére, hogy még rengeteg a globalizációtól elzárt terület mégis a fokozódó urbanizáció a tendencia.¹²

Az ázsiai kontinens legszélsőségesebben fejlődő példája: Kína. Az 1997-es év rövid recessziója után óriási mértékben indult el az urbanizációs folyamat, az elmúlt 20 évben több mint száz város lépte át az egymillió lélekszámot. A jövőben pedig tovább gyorsul a növekedés országban és 2050-re 404 millióval nőhet a városi lakosság száma. (UN DESA's Population)

A világ egyes részeinek növekedése közben a 2000-es évek végén kibontakozó - a nyugati társadalmakat fokozottan terhelő - gazdasági világválság hatására újra kell értékelnünk az előző időszakok városfejlesztési módszereit és a társadalom működésére gyakorolt hatásait. Természetesen az urbanizáció a jelen kor komplex politikai és gazdasági (kapitalista) összefüggéseinek elválaszthatatlan eredménye, amivel szemben a városok lakossága egyre intenzívebben fogalmazza meg kritikáját és nem tetszését (New York, Wall Street elfoglalása, 2011; Puerta del Sol, Madrid, 2011-2012; Plaza Syntagma, Athén, 2010-2012; stb.) ""...az emberek újra és újra összegyűlnek, hogy megfogalmazzák a sérelmeket és kollektív követeléseiket!"¹³

A korábbi módszerektől eltérő urbanizációs stratégiák kidolgozására kényszerülünk. Egyre több elmélet és gyakorlati próbálkozás születik, hogy humánusabb és ez által hosszabb távon fenntarthatóbb városok alakuljanak. Egyes elképzelések a technológiai Utópiák (Cloud Citizen, Shenzhen, Bay Super City competition) felé menekülnek mások a társadalom alapvető átalakításában érzik a változás lehetőségét. Egyre nagyobb figyelem összpontosul azokra a tevékenységekre, amelyek a lokális kezdeményezések rendszerének fejlesztésében látják a változás lehetőségét.

A dolgozatomban a társadalmi rendszer megváltoztatására építő gondolatokat és utópiákat vizsgálja. Olyan víziókat keresek, amely kapcsán a kollektív döntéshozatal, demokrácia, a spontaneitás és a játék sokkal nagyobb szerepet kaphat a város fejlődésében.

> SPONTÁN VÁROS LEHETSÉGES ELMÉLETI ELŐZMÉNYEI

¹² *Rebell Cities* | From the right of the city to the urban revolution | David Harvey | 2013

¹³ *Rebell Cities* | From the right of the city to the urban revolution | David Harvey | 2013

> SZITUACIONISTA INTERNACIONÁLÉ

A Szituacionista Internacionálé (továbbiakban SI) csoportot 1957-ben a Lettrista Internacionálé, az IMIB és a CoBrA csoport experimentális művészei és írói alapítják egy olasz kisvárosban Coscio d'Arroscia-ban. Az SI szélsőséges baloldali ideológiák mentén kritizálja a kapitalista bürokrácia és fogyasztói társadalom működését: A társadalmi elidegenedés a tömegmédiá és a fogyasztás generált individuum dominanciájából adódik. A modern életből fakadó apátia egyre jelentősebb, a művészet pedig teljesen elanyagiasodott, ezért egyetlen és hasznos megoldás a lázadás minden ellen, ami a modern társadalom részét képezi.

Az SI tagjai a mindennapi életet egy folytonosan kreatív, eredeti és eksztatikus tapasztalásként képzelik el. "Nagyon Komoly játékokat követelünk!" Az elérendő cél érdekében provokálják a társadalmat: "Dolgunk a túlélők zsarolása", hogy a társadalom (emberek) ne maradhassanak a kényelmes és passzív helyzetükbe befásulva a kapitalista mindennapokba! A változásokat a mindennapok dekonstruálásával képzelik el, ahol játékos állításokkal megkérdőjelezzik az egyértelműnek hitt helyzeteket. Az emberek a mindennapi életükben készen kapott képeket és megélt élményeket próbálnak újraélni, fogyasztanak, vágyakoznak és ezek egymást generálják. A szituacionisták a mindennapi élet motívumait akarták megfogni, hogy újraértelmezve azokat valós élményeket akartak generálni. A szituáció is önmagában játékos jelentésű, amiben benne van a teremtett szituáció, de a véletlenszerűség lehetősége is.

Az SI tagjai nem kevesebbet akartak, mint gyökeresen megváltoztatni a világot, de ennek ellenére nem politikai indíttatású csoportként definiálták magukat, azonban a megfogalmazott jelmondataik és jellemzően kollázs technikát használó megnyilvánulásaik (graffiti, képregények, kiállítások, folyóirat) komoly hatással voltak a 1968-as forradalom aktivistáira. A szituacionisták főleg baloldali anarchista és kommunista elméletekre támaszkodva fogalmazzák meg elméleteiket és alapfogalmaikat Internationale Situiste 1¹⁴ számában:

Constructed situation | Teremtett szituációk¹⁵

A teremtett szituációk a valós élet olyan pillanatait, melyeket az egységes közeg és az események szabad játéka közvetlenül és tudatosan teremt meg.

Situationist | Szituacionista¹⁶

Az épített szituációk elméleti és gyakorlati aktivitásával foglalkozik. Aki a szituáció teremtéssel foglalkozik. A Szituacionista Internacionálé tagja.

¹⁴ Internationale Situiste 1 | June 1958 | G.-E. Debord. | Paris

¹⁵ <http://www.artpool.hu/Research/fogalom/situationist.html>

¹⁶ <http://www.artpool.hu/Research/fogalom/situationist.html>

Sztuacionista Képregény az eltérítés módszerével létrehozva | angol | Raoul Vaneigem és André Bertrand |1967

Situationism | Szituacionizmus¹⁷

Nem létezik, mert az már meglévő helyzetek interpretálását szolgáló elmélet lenne. A szituacionizmus egyértelműen az anti-szituacionisták által kidolgozott fogalom.

Psychogeography

Adott földrajzi környezet speciális hatásainak vizsgálata az egyén viselkedésén és érzelmein keresztül.

Dérive | Sodródás

A városi társadalom körülményeihez kapcsolódó kísérleti módszer: különböző környezeteken történő gyors áthaladás technikája. A Dérive megszakítás nélküli intuitív sodródást is jelent. Lehetséges módszer egy olyan utópia állítására, ami az ösztönös sodródás alapján hozza létre a jó várost.

Unitary Urbanism | Egyetemes várostervezés

Eredetileg a Lettrista Internacionálé kritikája a "Status Quo" várostervezés módszereire. "A művészetek és technológia szintézise, ami az eddigitől különböző és terjesztendő, új élet értékek figyelembe vételével építkezik." ¹⁸ A szituacionisták továbbfejlesztették a gondolatot: Művészetek és tudományok kombinált használatának tudománya, ami dinamikus kapcsolatban van a viselkedés kutatásával, egységes környezet létrehozásának érdekében.

Détournement | Eltérítés

"létező esztétikai elemek eltérítése". A jelen vagy a múlt művészeti termékeinek integrálása a környezet magasabb szintű szerkezetébe. Ebben az értelemben nem létezik szituacionista zene, vagy festészet, csakis ezeknek a szituacionista módon való használata. Az eltérítés a régi kultúra közegének propagandaszerű használatával mutatja be ugyanennek a kulturális közegnek a banalitását és értékvesztettségét. A szétbontott elemek az újra létrehozott környezetben keresztül nyerik el jelentésüket, a korábbi értelmük megszűnik!

A szituacionisták szerint minden eredeti alkotást el kell utasítani, de mint alkotóelemek hasznosak, így az alapvető alkotóelemek jelen vannak az urbánus környezetben is, csak újra össze kell rakni őket! A város alkotóelemek halmaza! ¹⁹

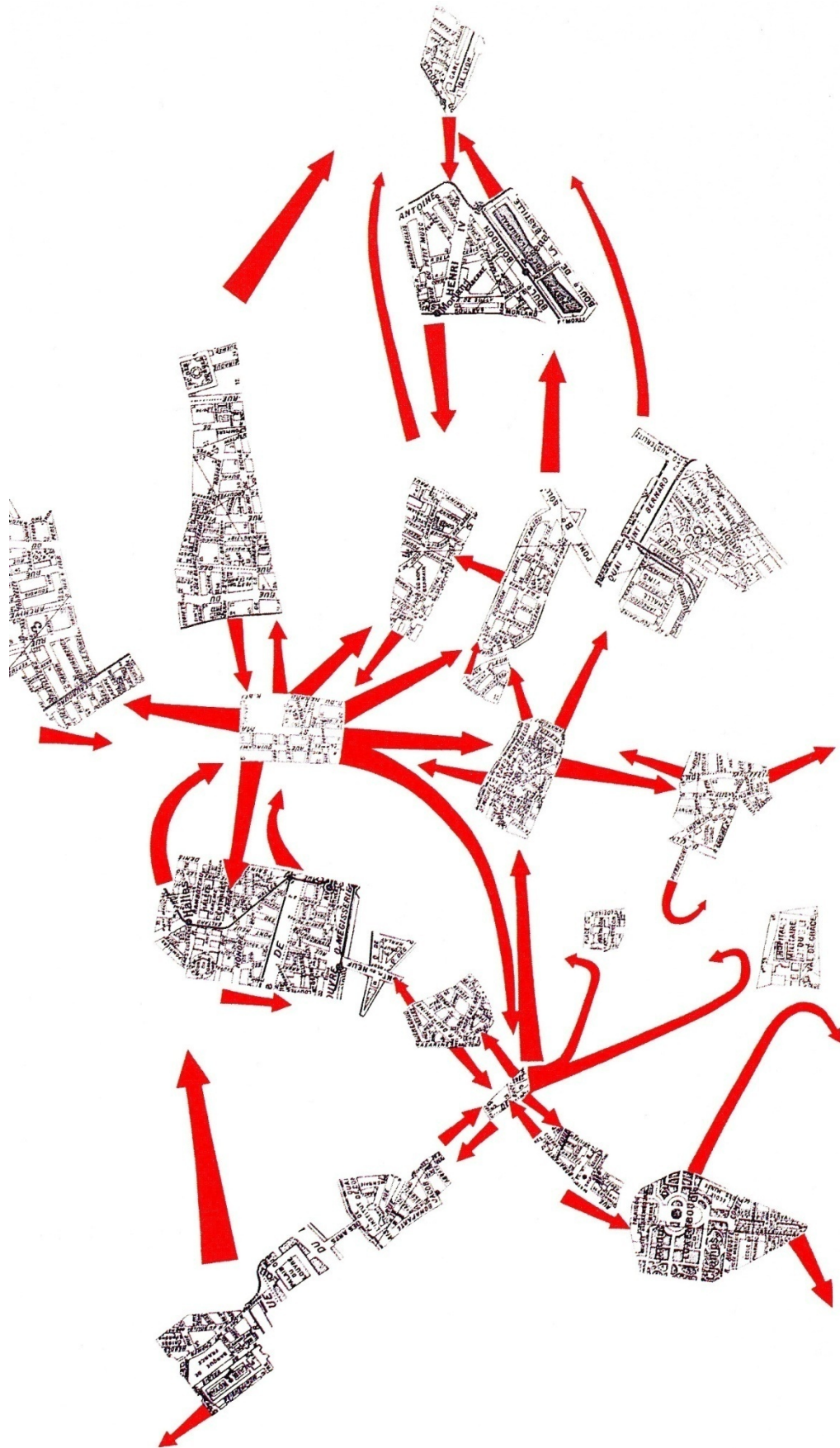
Culture | Kultúra

A mindennapi élet által kínált lehetőségek tükröződése és előképe adott történelmi pillanatban. Különböző esztétikai, érzelmi és erkölcsi értékek, melyeken keresztül egy közösség reagál a gazdaság által meghatározott életére.

¹⁷ <http://www.artpool.hu/Research/fogalom/situationist.html>

¹⁸ Gil J Wolman, <http://www.notbored.org/UU.html>

¹⁹ On the Passage of a few People through a Rather Brief Moment in Time: The Situationist International 1956-1972

Naked City | Guy Debord | 1957

Decomposition | Dekompozíció

Az a folyamat, ahol a hagyományos kulturális formák önnön pusztulása eredményeként megszületik a domináns természet eszményi eszköze, mely képes magasabb szintű kulturális környezetet teremteni. A dekompozíció és az új szerkezet közötti átalakulás késedelme a kapitalizmus forradalmi felszámolásához kötődik.

> A SPEKTÁKULUM TÁRSADALMA | GUY DEBORD

Az SI mozgalomnak alapműve "A Spektákulum Társadalma" című kötet, amit a mozgalom legmeghatározóbb vezetője - Guy Debord - 1967-ben 35 évesen Párizsban publikál. A fogyasztói társadalom szélsőséges kritikáját fogalmazza meg. A kapitalista fejlődés célja csupán önmaga a fejlődés, ami az aktuális gazdasági érdekeket szolgálja. A valós célok eltűntek és a spektákulum olyan módon gyökeret vetett, hogy megkérdőjelezhetetlen alaptézissé vált. A jelen kor a tudás és tapasztalás átadását, így valódi világot képekké redukálja, ahol a képek önálló életre kelnek. A spektákulum így a legfélrevezethetőbb érzéket ragadja meg: a látást, amin keresztül képes szélsőségesen manipulálni. "Ahol a létező világ pusztá képekké változik, ott a pusztá képekből valódi lények lesznek." ²⁰

Debord szerint az egyén " minél inkább szemlél, annál kevésbé él" ²¹ így egyre automatikusabban ismer rá az uralmon lévő rendszer által felmutatott értékekre, mint saját vágyaira. A kézművesség a tőkefelhalmozás és a nagykereskedelem hatására átalakul. Az áru a társadalmi lét leigázására tör. A kapitalista értékrend pedig folyamatos fogyasztásra ösztönöz.

Az automatizált termelés és a társadalom felszabadításának a lehetősége a munka kötelezettsége alól nem érkezik el, a tőke saját végtelen reprodukálásának érdekében megállíthatatlannak látszik. Az "illúziófogyasztó" társadalom hiába ismeri fel idővel saját függőségét, addigra már az alapvető létfenntartáshoz szükséges alapelemek is az illúzióvilág részévé válnak és a körforgásból nincs kiszállás. Debord csak a társadalom teljes átalakításában látja a jövőt, ahol sokkal nagyobb szerepe van a szituacionisták által megfogalmazott spontaneitásnak és játéknak. A JÁTÉK az a szabad és kreatív tevékenység, amivel létrejöhet a szituáció!

1973-ban Debord meghatározó filmet készít a Spektákulum Társadalma alapján. A film a SI által fejlesztett technikával "détournement" (eltérítés) készül. Meglévő audiovizuális anyagokból építkező kollázst hoz létre, ami az eredeti felvételek (szocialista és kapitalista ideológiák) és az általuk képviselt politikai, gazdasági és társadalmi értékek szélsőséges kritikáját eredményezi. Debord célja radikális társadalom kritika és illúziómentes mozi létrehozása, ami forradalmi eszköz lehet a jelen kulturális és társadalmpolitikai erőivel szemben.

²⁰ Guy Debord, *La société du spectacle* Éditions Gallimard, Párizs, 1992.

²¹ Guy Debord, *La société du spectacle* Éditions Gallimard, Párizs, 1992.

A Spektáculum Társadalma | Guy Debord | Film

> DÉRIVILLE | CONSTANT NIEUWENHUYS

A szituacionista internacionálé csoport másik kiemelkedő alakja Constant Nieuwenhuys. Az SI tagjaként kezdi el az egyetemes várostervezés elméletére alapozott antikapitalista utópia kidolgozását: Az Új Babilont. Constant szerint az építész nem készíthet úgy egy tervet, hogy ne vegye figyelembe az emberi viselkedést. Új Babilon fizikai keretet adhat egy olyan újfajta társadalomnak, ahol a "homo ludens" (az ember aki játszik) van a középpontban, akinek az ipari automatizálás hatására kevesebbet kell dolgoznia és van ideje játszani. Építeni kell egy olyan várost, ahol az egyén játsszó emberként élhet. Új Babilonban nincs állandó struktúra, hanem minden változtatható (fény, idő, hőmérséklet, időjárás, stb.). Constant egyedül dolgozik az utópián, ezért kizárják az SI csoportból. Debord szerint egyéni kifejezés mások által kialakított keret nélkül sosem lehet alkotás! Az SI 1972-ben feloszlott - a szituacionista elméleteket és taktikákat radikális áramlatok tucatja alkalmazza a világ minden részén." ²²

> THE RIGHT TO THE CITY | HENRI LEFEBVRE

Henri Lefebvre (1901-1991) francia marxista filozófus és szociológus. Lefebvre a "Critique of Everyday Life" című írásában fogalmazza meg a mindennapi élet elidegenítő működését. Majd 1965-ben a La Proclamation de la Commune-ban kifejti, hogy (A Város kiáltványa) hogy a forradalmi mozgalmak városi léptéket feltételeznek. A baloldali mozgalmak hibás víziója, hogy korábbi ideálisnak vélt városokat próbálnak meg elméletekben újraépíteni, miközben a jelen feltételek (technológia, épített környezet, stb.) lényegesen eltérőek. A forradalmi stratégiák nem építhetőek csupán az egységesnek vélt, de nagyon változó összetételű munkásosztályra. Az írások erős oda vissza hatással vannak a Szituacionista Internacionálé fogalmaival. Lefebvre megfogalmazza, hogy a város és a vidék kapcsolata jelentősen megváltozik: a vidék urbanizálódik és a paraszti önfenntartó élet átforgalmódik kapitalista tőkefelhalmozó életformává. A folyamat egyre sürgeti a városban létezés körülményeinek tisztázását. 1967-ben "Le Droit a la ville" (A városhoz való jog) írásban publikálja a kor városai iránt megfogalmazott kritikáját és egyben egy alternatív élettel teli város iránti vágyát. A város alapvető túlélési és morális problémákkal küzd, ahol a régi már nem képes túlélni, az új meg egyenlőre nagyon taszító. Lefebvre írásában meghatározó szerepe van a szituacionista Dérive (sodródás) eszközének. Lefebvre gondolatait követve a működő város csak a jelen globalizált urbánus kapitalista folyamatainak megszüntetésével és egy antikapitalista mozgalom létrehozásával valósítható meg. Egy demokratikus közösségi döntéshozatalon alapuló antikapitalista folyamat lehet jó válasz a szélsőségesen neoliberális nemzetközi kapitalizmusra.

"A városhoz való jog" egy olyan üres lehetőség, amit különböző módon lehet feltölteni. A kérdés, hogy kik, hogyan és milyen érdekek mentén teszik? Lefebvre koncepciója a heterotópia, olyan lehetőségekkel teli társadalmi terek, ahol más nem lehetséges. A heterotópia nem szükségszerűen egy tudatos terv

²² On the Passage of a few People through a Rather Brief Moment in Time: The Situationist International 1956-1972

alapján születik, hanem az alapján amit az emberek csinálnak, éreznek, érzékelnek, kifejeznek a hétköznapi élet jelentésének keresése közben és a folyamat önmagát gerjeszti. Nem kell várni, hogy a nagy forradalom megalapítsa ezeket a helyeket, az elmélete pont a forradalmi mozgalomnak az ellenpólusa: heterotóp csoportoknak spontán megnyilvánulásai, ahol a kollektív folyamat során radikálisan különböző dolog jön létre! Az elmélet szerint a heterotóp városműködés visszafordítja a kapitalizmus izolációs folyamatát.

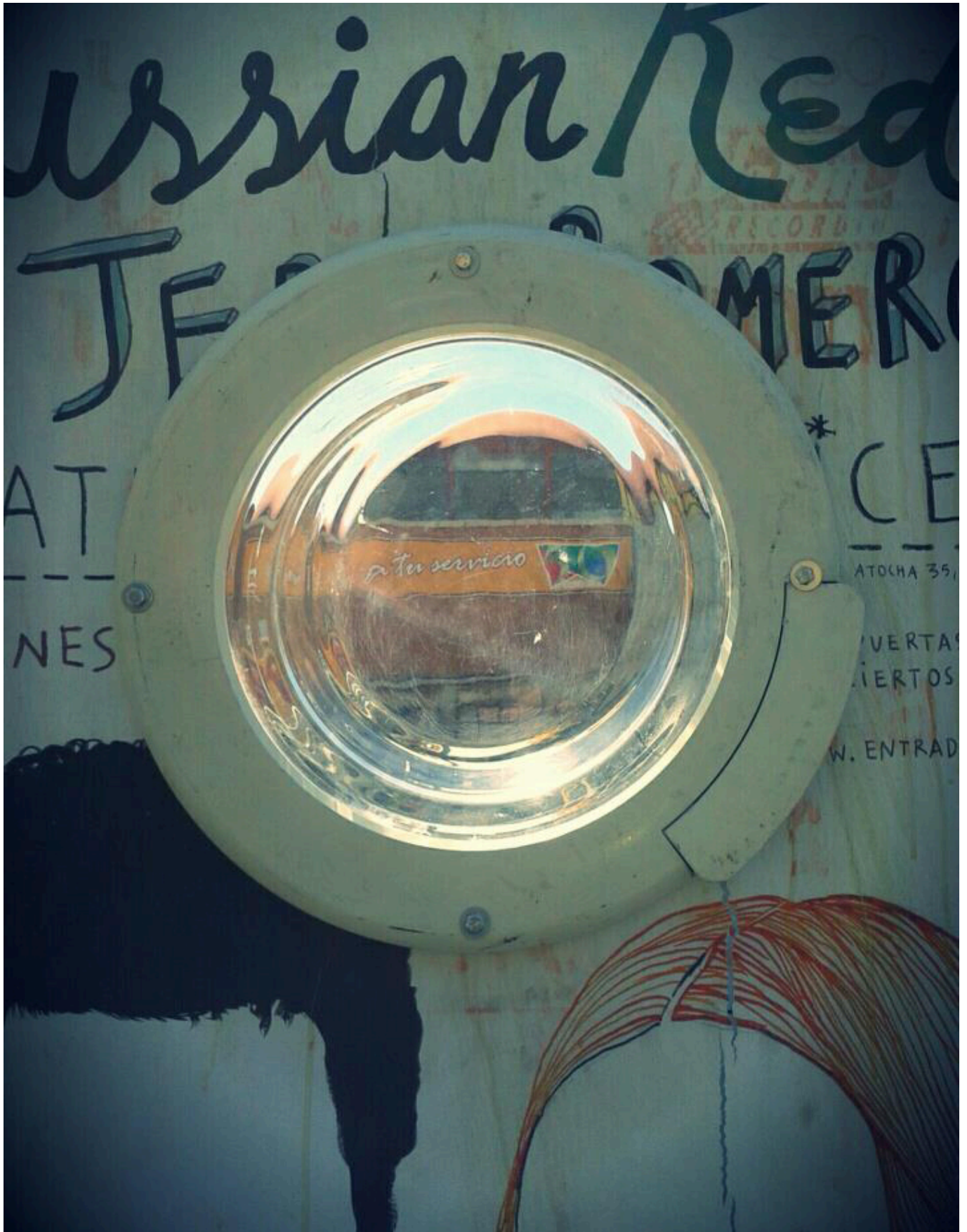
> ALTERNATÍVÁK A JELENBEN

A Spektákulum Társadalmában megfogalmazott összefüggésekhez hasonlóan, mára a kapitalista rendszer és a város elválaszthatatlan intim viszonyba került egymással; a város a felhalmozott tőke legintenzívebb felvevő piaca, az illúziófogyasztás is materializálódott. A városi élet minősége gazdag emberek árújává vált, ahogy a város is abban a világban, ahol a fogyasztás, a turizmus, a kulturális és tudás alapú tevékenységek, úgy mint a spektákulum gazdaságának folyamatos forrásai a város gazdaságának elsődleges szempontjává alakultak egészen Indiáig, Kínáig.²³

A 2000 évek végéig a nyugati gazdaságok felhalmozott tőkéje is korlátlanul áramlott (többek között az ingatlanpiacba) a folyamatos fejlődés is biztosítottnak látszott. A folyamat megtorpant, ami elkerülhetetlenül a körülmények újragondolására kötelez. A változás ellenére nehezen képzelhető el olyan város, ami olyan kollektív politikai rendszer, ahol társadalmi mozgalmak eredményezik a fejlődést. Azonban vannak alternatív társadalmi mozgalmak, amelyek megpróbálják újraértelmezni a várost a befektetők által mozgatott működési minták ellenére is. Ezeknek a mozgalmaknak jelentős eszközei az előző dolgozatomban elemzett mikro-aktivitások rendszere, amik szoros kapcsolatban vannak a DIY és participatív működésekkel, a városi terek játékos használatával. Ezeken keresztül materializálódik a megfogalmazott kritikai és a kollektív cél is.

A városvezető és fejlesztő szervezetek egyre gyakrabban fordulnak a részvételen alapuló közösségi tervezési lehetőségekhez, a közösségi aktivitásokhoz és mikro-beavatkozásokhoz. A gazdasági válság hatására elmaradt beruházások és város használat nélküli eszközei fenntartása jelentős költségeket feltételeznek. A gazdasági kényszer hatására egyre többször alakul ki együttműködés a kormányzat és a alternatív felhasználók között (*Campo de Cebada, Madrid*).**MEGVIZSGÁLNI A MŰKÖDÉSÉT!**

²³ *Rebell Cities* | From the right of the city to the urban revolution | David Harvey | 2013

Campo de Cebada | Madrid²⁴

²⁴ <https://www.facebook.com/pages/El-campo-de-Cebada/180735625274126?fref=ts>

> AZ ESZKÖZÖK ÉS A CÉL

A hagyományos városfejlesztési beruházásokhoz képest alacsony költségvetésű eszközök segíthetik a hosszabb távú fejlesztési folyamatok társadalmi elfogadását és egyfajta teszt üzemmódot biztosíthatnak, amely alapján mérhető a tervezett beruházás hasznossága. Fogalmazza meg a 2010-ben magát mozgalomnak kikiáltó Tactical Urbanism²⁵. A TU univerzális városfejlesztési eszköznek tekinti magát összefogva a GUERILLA urbanism, POP-UP urbanism, DIY urbanism, city repair aktivitásait és a participativitás lehetőségeit. Hatékony propagandával nagy népszerűsége tesz szert az Egyesült Államokban. Felhasználók tízezrei töltik le a rövid digitális kézikönyveket, hogy receptként használják a TU téziseit és a manuáleban felsorakoztatott példákat ([Bővebben a dolgozat folytatásában!](#)), miközben az elméletek olyan mértékben bagatellizálják az egyszerű fizikai elemekkel dolgozó, de nagyon komplex társadalmi, gazdasági és politikai körülményeket, hogy azok értelmüket veszítik, sőt inkább ellentétes folyamatokat támogatnak és egyirányú gazdasági függőséget hoznak létre.

Felidézve Pedro Gadanho gondolatát - A gombamód szaporodó kollektívák, a kritikai elmélet új fejleményei, a nyílt forráskódú kultúra és a hacktivism jelölik ki azt a keretet, amelyben az építészet újból politikai jelentőségre tehet szert, túl a hagyományos építés egyre jobban ellenőrzött határain. Ebben a gerilla-atmoszférában az építészek visszatérnek az utcára, hogy többet érjenek el kevesebbel, mint valaha. Ami egykor a modernizmus formális mantrája volt, ma egyszerűen a túlélés eszköze. ²⁶ - közel sem mindegy, hogy az eszközöket milyen elméletek támogatására fordítjuk. Az alacsony költségvetésű és társadalmilag érzékeny aktivitások könnyen válhatnak a tőkefelhalmozás újabb manipulatív és attraktív kellékeivé látszólag maguk mögé csoportosítva a dolgozatban vizsgált ideológiákat, a szabad alkotás, a játék, a spontaneitás lehetőségeit, miközben alapvető lényegük nem más, mint maga a heterogén város lehetősége, ahol a társadalom a meglévő infrastruktúrákat kiegészítve és újraértelmezve próbálja saját magát megfogalmazni.

²⁵ Tactical Urbanism, Short term action | Long term challenges 1

²⁶ BACK TO THE STREETS: THE RISE OF PERFORMANCE ARCHITECTURE | Pedro Gadanho

> IDEIGLENES ESZKÖZÖK HOSSZÚ TÁVON

2.

(2014-2015)

AZ IDEIGLENESSÉG LEHETŐSÉGEI ÉS SZEREPE A VÁROS ALAKULÁSÁBAN.

A KRITIKÁTÓL KOMPLEX RENDSZEREKIG.

INFORMÁLIS TANULÁS SZEREPE ÉS AZ IDŐBEN VÁLTOZÓ DINAMIKUS TEREK LEHETŐSÉGEI

A vizsgálódás alapvető tengelye **A KITŰZÖTT CÉL ÉS AZ ELÉRT EREDMÉNY**, a pozitív és negatív hatások dokumentálása és bemutatása. Személyes interjúkkal és találkozással, értékeléssel szeretném megszerezni a kezdeményezéseket. megvizsgálom a partnerek viszonyát és a különböző entitások kapcsolódásának lehetőségét. Keresem a kezdeményezések szerepét az összetettebb rendszerekben (pl. felülről indított város rehabilitáció).

Nagyon sok esetben a közösségi és participációs hívószavak kötelezően belekerülnek területfejlesztési folyamatokba. az együttműködési dinamikák lehetőségeinek félreértelmezése során sok esetben a pozitív változások elérésére előhívott eszköz értelmét veszíti vagy akár romboló hatásokat válthat ki. Az együttműködni kívánó szervezetek (kormányzati, civil, lakosság...) felkészítése informális és formális eszközökkel jelentősen javíthatna a jelen állapotot.

Feltételezésem, hogy az informális tanulás és a részben dinamikusan változtatható terek rendszerek alkalmazása fenntarthatóbb irányba változtatná a város működését. A városi területeken zajló ideiglenes beavatkozások, akciók, események az informális tanulás lehetőségei.

> KEZDEMÉNYEZÉSEK / CÉLOK

Gerilla akciók, amik a meglévő rendszerek kritikáját fogalmazzák és nem tudnak vagy nem akarnak együttműködni a városvezetéssel, kormánnyal. Kritikai és figyelem felhívás, amivel valamilyen társadalmi, politika vagy gazdasági működésre próbálnak reflektálni, mások figyelmét is ráirányítani a problémás területre.

A legalitás és illegalitás határain mozgó akciók, amik a meglévő jogi rendszerben talált hézagokra építve keresik a kritikán alapuló térbeli és társadalmi környezet fejlesztésének stratégiáit (alulról indított kezdeményezések)

Legális akciók, amik a kormányzati döntéshozókkal párbeszédet kezdve alakítják az ideiglenes stratégiákat, olyan egyensúlyi helyzetek keresve, ami alapján a környezetben hosszabb távú átalakulás is létrejöhet (alulról indított kezdeményezések)

Területfejlesztési kormányzati stratégiába illesztett szerep, olyan párbeszéd kezdeményezése, amivel jövőbeli beruházások participatív kidolgozását és elfogadását segítik elő. (felülről indított kezdeményezés)

> EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK ÉS SZEREPÜK (VISZONY)

Kormányzatok, önkormányzatok, döntéshozók

Befektetők

Lakosság, civil szféra, felhasználók

> ESZKÖZÖK

Nem-fizikális eszközök bemutatása

Fizika beavatkozás léptéke, eszközei és karaktere

Beágyazódottság mértéke

(költségek, stb.)

> HATÁSOK, EREDMÉNYEK VIZSGÁLATA

Fizikai átalakulás hatásai

Mérhető társadalmi eredmények vizsgálata

Hosszabb távú átalakulásban, fejlesztésben betöltött szerep

> KÉRDÉSEK

Hogyan készíthető fel a döntéshozói szerv participációs folyamatokra?

Akciók lehetnek **informális tanulás** és tanítás eszközei (egy adott területen élő közösségnek csak bizonyos tagjai képesek megfogalmazni az igényeiket és a kritikát, tehát a participáció nem tölti be eredeti szerepét; fontos a közösség egyes tagjainak felzárkóztatása, hogy meg tudja fogalmazni az igényeit...)

Az elsajátított eszközökkel adott közösségek képessé válhat valós participációra és saját kezdeményezésekre?

Emberi tényezőket figyelembe vevő fejlesztések (Jan Gehl) alapján megalapozott üzemeltetés és fenntarthatóság várható?

Az ideiglenes akciók (kultúra, játék és tanulás) **szerepe a participációs folyamatokban?**

Az akciók létrejöhetnek tervezett helyzetekben (előre tervezett köztéri felületeken, ami dinamikusan változtatható - pl. Nieuwenhuys elképzelése alapján). a tér létrejötte után is lehet folyamatos participáció
A terek **dinamikusan változni képes elemei** követhetik a közösség időben változó igényeit?

Spontaneitás lehetőségei és intenzitása a városi tereken?

....

> ESETTANULMÁNYOK

CÉL ÉS EREDMÉNYEK FÜGGVÉNYÉBEN

SAJÁT MUNKÁK ÉRTÉKELÉSE

- > TRINCHERAS**
- > AULA ABIERTA**
- > PRICCS**
- > CSEDAUTOMATA**
- > ÜZENŐFAL**
- > PARQUE BARRANCA + BICIELOTE**
- > EL MUSEO DE LA MEMORIA (BUSTAMANTE)**
- > PALLÓK**
- > NEHRU PART PADOK**
- > SWITCH**
- > VALYO BUSZ**
- > VALYO AKCIÓK**
- > MOSODA (JÖVŐ?)**
- > KOSSUTH TÉR FÚSZERKERT**
- > AJKA PA-CI FELNŐTT JÁTSZÓTÉR**

MEGISMERT MUNKÁK ÉRTÉKELÉSE

- > SANTIAGO CIRUGEDA | RECETAS URBANAS**
- > RAUMLABOR**
- > TODO POR LA PAXIS**
- > CTRL + Z**
- > ARQUITECTURAS COLECTIVAS**
- > STUDIO BASAR**
- > TIHANYI DOMINIKA | PALOTA NEGYED**
- > TRAFIK KÖR | TRAFIK?**
- > KIOSQUE**
- > TRANSFORMATORI (TABLOID)**

...

> **BIBLIOGRÁFIA**

> NYOMTATOTT

ARCHITECTURE, PARTICIPATION AND SOCIETY

Routledge | Taylor & Francis | London and New York | 2010

Edited by Paul Jenkins and Leslie Forsyth

KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL A VÁROSFEJLESZTÉSBEN

Alföldi György DLA egyetemi docens

SITUACIONES URBANAS

Santiago Cirugeda

Editorial Tenov | 2004

KREATÍV STRATÉGIÁK ÉS A KÖZTÉRI MŰVÉSZET SZEREPE A VÁROSREHABILITÁCIÓBAN

TIHANYI DOMINIKA DLA ÉRTEKEZÉSE | 2012

A SZABADTEREK SZEREPVÁLTOZÁSA A NAGY EURÓPAI VÁROSMEGÚJÍTÁSOKBAN

BALOGH PÉTER ISTVÁN DLA ÉRTEKEZÉSE | 2012

SPATIAL AGENCY | OTHER WAY OF DOING ARCHITECTURE

NISHAT, AWAN, TATJANA, SCHNEIDER, JEREMY, TILL

ROUTLEDGE | 2001

URBAN INTERVENTIONS

PERSONAL PROJECTS IN PUBLIC SPACES

GESTALTEN | 2012

URBAN REPORT #3 | THE PIONEERS OF EMERGENT PRACTICES

URBAN PIONEERS

TEMPORARY USE AND URBAN DEVELOPMENT IN BERLIN

SENATSVERWALTUNG FÜR STADTENTWICKLUNG

REBELL CITIES | FROM THE RIGHT OF THE CITY TO THE URBAN REVOLUTION

David Harvey | 2013

LA SOCIÉTÉ DU SPECTACLE

Guy Debord | Éditions Gallimard, Párizs | 1992.

INTERNATIONALE SITUISTE 1

G.-E. Debord. | June 1958 | Paris

THE SITUATIONIST CITY

Simon Sadler | The MIT Press

URBAN INTERVENTIONS

Personal Project In Public Spaces | Berlin 2010

CRITIQUE OF EVERYDAY LIFE

Henri Lefebvre | Párizs 1947

HETEROPOLIS

Adaptive Actions | 2013

ÉLHETŐ VÁROSOK

Jan Gehl, 2014

> DIGITÁLIS

RECETAS URBANAS

<http://www.recetasurbanas.net/>

DUS ARCHITECTEN

<http://www.dusarchitects.com/>

ARQUITECTURAS COLECTIVAS

<http://arquitecturascolectivas.net/>

URBAN TACTICS | TEMPORARY INTERVENTIONS + LONG TERM PLANNING

KILLING ARCHITECTS

<http://www.killingarchitects.com/urban-tactics-final-repor/>

BACK TO THE STREETS: THE RISE OF PERFORMANCE ARCHITECTURE

PEDRO GADANHO

<http://www.domusweb.it/en/op-ed/2011/09/21/back-to-the-streets-the-rise-of-performance-architecture.html>

AZ ÉPÍTÉSZET MINT PERFORMANSZ | ÚJ SZEREPEK A KITÁGULÓ ÉPÍTÉSZETI TÉRBEN |

TRANZIT BLOG

POLYÁK LEVENTE

http://tranzit.blog.hu/2012/01/31/az_epiteszet_mint_performansz_uj_szerepek_a_kitagulo_epiteszeti_terben

SUPERFLEX | TOOLS BOOK | 2002

http://superflex.net/tools/superflex_tools_book

A KÖZTÉR ÚJRAFELOSZTÁSÁNAK REFORMKÍSÉRLETEI A NYUGATI VILÁGBAN | 2012
BARDÓCZI SÁNDOR
<http://epiteszforum.hu/a-kozter-ujrafelosztasanak-reformkiserletei-a-nyugati-vilagban>

A MÁSIK VÁROS
IMPEX | SOMOGYI HAJNALKA ÉS SZEMEREY SAMU
http://www.impex-info.org/text/masikvaros_hu.html

VÁROSI FESZTIVÁLOK, MINT A KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS AKTÍV ESZKÖZEI
<http://urbanfestival.blok.hr/13/en/urbanfestival13-back-to-the-square/>

BUREAU OF PUBLIC SECRETS
Basic Program of Bureau of Unitary Urbanism
Kotányi and Vaneigem

SITUATIONIST INTERNATIONAL ANTOLOGY
Ken Kabb | Anarchy order

BACK TO THE STREETS: THE RISE OF PERFORMANCE ARCHITECTURE
PEDRO GADANHO
<http://www.domusweb.it/en/op-ed/2011/09/21/back-to-the-streets-the-rise-of-performance-architecture.html>

TACTICAL URBANISM 1-2
SHORT-TREM ACTIONS | LONG-TREM CHANGE
Mike Lydon | 2010-2012

TACTICAL URBANISM: THE NEW VERNACULAR OF THE CREATIVE CITY
Oli Mould | Royal Holloway University of London